

Ekonomik ve Sosyal Konsey

Dağıtım: Genel
21 Aralık 2009

Özgün dil: İngilizce

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
Kırk üçüncü oturum
2–20 Kasım 2009 *

21 No’lu Genel Yorum

Herkesin kültürel yaşama katılma hakkı (Sözleşmenin 15. Maddesinin 1(a) paragrafı)

I. Giriş ve Ana Başlıklar

1. Kültürel haklar insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır ve diğer haklar gibi evrensel, bölünemez ve birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkilidir. Kültürel hakların tam anlamıyla desteklenmesi ve bu haklara saygı gösterilmesi, insan onurunun korunması ve çok kültürlü ve çeşitliliklerden oluşan bir dünyada, bireyler ve topluluklar arasında olumlu toplumsal etkileşimin sağlanması açısından temel önem taşımaktadır.
2. Herkesin kültürel yaşama katılma hakkı 15. Maddede yer alan diğer kültürel haklarla yakından ilişkilidir: Bilimsel gelişmelerin nimetlerinden ve sonuçlarından yararlanma hakkı (15. Maddenin 1(b) paragrafı); kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkı (15. Maddenin 1(c) paragrafı); ve bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için zorunlu olan özgürlük hakkı (15. Maddenin 3. paragrafı). Herkesin kültürel yaşama katılma hakkı bireylerin ve toplulukların değerlerini, dinlerini, geleneklerini, dillerini ve diğer kültürel referanslarını aktarmalarını sağlayan ve karşılıklı anlayış ve kültürel değerlere saygı gösterilen bir ortamın gelişmesine katkıda bulunan eğitim hakkıyla (13 ve 14. Maddeler) da doğrudan bağlantılıdır. Ayrıca, kültürel yaşama katılma hakkı, ayrıca, Sözleşmede yer alan ve aralarında halkların kendi kaderlerini tayin hakkı (1. Madde) ve yaşama standardı hakkının (11. Madde) da bulunduğu diğer haklarla birbirine bağlı ve ilişkilidir.
3. Herkesin kültürel yaşama katılma hakkı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 27. Maddesinin 1. paragrafında da kabul edilmiştir. Buna göre, “herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma (...) hakkına sahiptir.” Diğer uluslararası belgeler de eşit koşullarda kültürel faaliyetlere katılma hakkına,¹ sosyal ve kültürel yaşamın her alanına katılma hakkına;² kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkına;³ kültürel

* İHOP’un notu: Bu belgenin gayri resmi çevirisi İnsan Hakları Ortak Platformu için Erdem İlgi Akter tarafından yapılmıştır.

¹ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Madde 5 (e) (vi).

² Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasviye Edilmesine Dair Sözleşme, Madde 13 (c).

³ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Madde 31, paragraf 2.

hayattan yararlanma ve katılım hakkına⁴ ve kültürel yaşama başkaları ile eşit bir şekilde katılma hakkına⁵ atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, kişisel ve siyasal haklara ilişkin belgeler,⁶ azınlıklara mensup kişilerin özel ya da kamusal alanda kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerinde ibadet etme ve kendi dillerini kullanma⁷ ve kültürel hayata etkili bir biçimde katılma⁸ haklarına ilişkin belgeler, yerli haklara mensup kişilerin kendilerine özgü kültürel kurumlara, atalarından kalan topraklara, doğal kaynaklara ve geleneksel bilgiye sahip olma haklarına ilişkin belgeler⁹ ve kalkınma hakkına ilişkin belgeler¹⁰ konu hakkında önemli hükümler içermektedir.

4. İşbu Genel Yorumda Komite, özellikle 15. Maddenin 1(a) paragrafında belirtilen herkesin kültürel yaşama katılma hakkını, aynı maddenin sırasıyla kültür, kültürel faaliyetler ve kültürel alanlarda uluslararası ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesiyle ilgili 2, 3 ve 4. paragraflarıyla birlikte ele almaktadır. Herkesin kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkını düzenleyen 15. Maddenin 1(c) paragrafı, 17 No'lu Genel Yorumun (2005) konusudur.

5. Komite, raporlara ilişkin değerlendirmeleri ve taraf Devletlerle diyalog sürecinde bu konu hakkında geniş bir deneyim kazanmıştır. Ayrıca, 1998'de ve 2008'de, işbu Genel Yorumun hazırlanması amacıyla uluslararası kuruluşların ve sivil toplumun katıldığı birer günlük genel tartışma toplantıları düzenlemiştir.

II. 15. Maddenin 1(a) paragrafının normatif içeriği

6. Kültürel yaşama katılma hakkı bir özgürlük olarak nitelenebilir. Bu hakkın sağlanması için taraf Devletin hem müdahaleden kaçınması (yani, kültürel faaliyetlerin uygulanmasına ve kültürel ürün ve hizmetlere erişime müdahale etmemesi) hem de pozitif eylemde bulunması (kültürel yaşama katılımın, kültürel yaşamın desteklenmesinin ve geliştirilmesinin önkoşullarını ve kültürel ürünlere erişimi ve bu ürünlerin korunmasını sağlamak) gerekir.

7. Bir kişinin bireysel olarak ya da başkalarıyla birlikte kültürel yaşama katılma hakkını kullanma ya da kullanmama kararı kültürel bir tercihtir ve bu esasta, eşitlik temelinde kabul edilmesi, saygı gösterilmesi ve korunması gerekir. Bu, Birleşmiş Milletler Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile uluslararası insan hakları hukuku ve yanı sıra Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesinde kabul edilen tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden toplu ya da bireysel olarak yararlanma hakkına sahip tüm yerli halklar için özellikle önemlidir.

⁴ Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, Madde 43, paragraf 1 (g).

⁵ Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme, Madde 30, paragraf 1.

⁶ Özellikle Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Madde 17, 18, 19, 21 ve 22.

⁷ Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Madde 27.

⁸ Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri, Madde 2, paragraf 1 ve 2. Ayrıca bakınız, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme (Avrupa Konseyi, ETS No. 157), Madde 15.

⁹ Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, özellikle Madde 5, 8 ve 10-13. Ayrıca bkz. Bağımsız Ülkelerdeki Yerli ve Kabile Hakları ile ilgili 169 Sayılı ILO Sözleşmesi, özellikle Madde 2, 5, 7, 8 ve 13-15.

¹⁰ Kalkınma Hakkı Bildirgesi (41/128 sayılı Genel Kurul Kararı), Madde 1. Komite, 4 No'lu Genel Yorumun 9. paragrafında, hakların her iki uluslararası sözleşmede yer alan insan haklarından ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinden ayrı olarak ele alınamayacağını belirtmektedir.

A. 15. Maddenin 1(a) paragrafının unsurları

8. Herkesin kültürel yaşama katılma hakkına ilişkin 15. Maddenin 1(a) paragrafında kullanılan terimlerin içeriği ya da kapsamı aşağıda tanımlandığı gibi anlaşılmalıdır:

“Herkes”

9. Herkesin kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkına ilişkin 17 No’lu Genel Yorumda¹¹ Komite, 15. Maddenin ilk satırında geçen “herkes” ibaresinin bireyi ya da topluluğu ifade edebileceğini kabul etmiştir; bir başka ifadeyle, bir kişi, (a) bireysel olarak; (b) başkalarıyla birlikte ve (c) bir topluluk ya da grup içerisinde kültürel haklardan yararlanabilir.

“Kültürel yaşam”

10. Geçmişte “kültür”e ilişkin çeşitli tanımlar yapılmıştır; gelecekte de başka tanımların yapılması olasıdır. Tüm bu tanımlar, “kültür” kavramının ima ettiği çok yönlü içeriğe gönderme yapmaktadır.¹²

11. Komite, kültürü insan varlığının tüm biçimlerini içine alan, geniş ve kapsayıcı bir kavram olarak görmektedir. “Kültürel yaşam” ibaresi kültürün tarihsel, dinamik ve değişen; geçmişi, şimdisi ve geleceği olan, yaşayan bir süreç olduğuna açıkça gönderme yapmaktadır.

12. Kültür kavramı birbirinden yalıtık biçimler ya da kapalı bölümler olarak değil, bireylerin ve toplulukların kendilerine özgü nitelikleri ve amaçlarını korurken insanlığın kültürüne ifade kazandırdıkları etkileşimli bir süreç olarak algılanmalıdır. Bu kavram, toplumun yaratısı ve ürünü olarak kültürün bireyselliğini ve ötekiliğini dikkate almaktadır.

13. Komite, 15. Maddenin 1(a) paragrafının uygulanmasının amacı bakımından kültürün bireylerin, birey gruplarının ya da toplulukların insanlıklarını ve varlıklarına atfettikleri anlamı ifade etmelerinin ve kendi yaşamlarını etkileyen dış kuvvetlerle karşılaşmalarını temsil eden dünya görüşünü inşa etmelerinin aracısı olan, diğer şeylerin yanı sıra, yaşam tarzlarını, dili, sözlü ve yazılı edebiyatı, müziği ve şarkıları, sözsüz iletişimi, din ve inanç sistemlerini, ayin ve törenleri, sporu ve oyunları, üretim yöntemlerini ya da teknolojiyi,

¹¹ “Yaratıcı”nın [ürün sahibi] tanımı için bkz. 7 No’lu Genel Yorum (2005), 7. ve 8. paragraf.

¹² Kültür, (a) “bir toplumun ya da toplumsal grubun kapsayan kendine özgü manevi, maddi, zihinsel ve duygusal özellikleridir ve sanatın ve edebiyatın yanı sıra yaşam tarzlarını, bir arada yaşama biçimlerini, değer sistemlerini, gelenekleri ve inançları kapsar” (UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, başlangıç bölümü, beşinci paragraf); (b) “özü itibarıyla, yaratıcı faaliyetlerde bir araya gelen ve işbirliği yapan bireylerin ürettiği toplumsal bir olgudur [ve] sadece sanat yapıtlarına ve insan haklarına erişimle sınırlı olmayıp aynı zamanda bilgiye erişim, bir yaşam biçimi talebi ve iletişim ihtiyacıdır” (UNESCO’nun halkların en geniş ölçekte kültürel yaşama katılımı ve katkılarına ilişkin tavsiye kararı, 1976, Nairobi tavsiye kararı, başlangıç bölümü, beşinci paragrafın (a) ve (b) fıkraları); (c) “bir bireyin ya da grubun insanlıklarını ve varlıklarına ve gelişimlerine atfettikleri anlamları ifade etmelerinin aracısı olan değerleri, inançları, kanaatleri, dilleri, bilgiyi ve sanatı, gelenekleri, kurumları ve yaşam biçimlerini kapsar” (Fribourg Kültürel Haklar Bildirisi, Madde 2 (a) (tanımlar)); (d) “belirli bir toplumsal grubun benzeri diğer gruplardan ayrılmasını sağlayan maddi ve manevi faaliyetlerinin ve ürünlerinin toplamıdır [ve] belirli bir kültürel grubun zaman içerisinde yeniden ürettiği değerler ve semboller sistemi ve uygulamalar bütünüdür ve bireylere gündelik hayatta davranış ve toplumsal ilişkiler için gereken işaretleri ve anlamları sağlar”. (Rodolfo Stavenhagen, “Kültürel Haklar: Sosyal bilimler bakış açısı (Cultural Rights: A social science perspective”, H. Niec (y.h.), *Kültürel Haklar ve Yanlışlar: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 50. yıldönümü anısına derlenen yazılar (Cultural Rights and Wrongs: A collection of essays in commemoration of the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights)* içinde, Paris ve Leicester, UNESCO ve Institute of Art and Law).

doğal ya da insan yapımı çevreleri, yiyeceği, giysileri ve konutları ve sanat, adet ve gelenekleri kapsadığını düşünmektedir. Kültür, bireylerin, birey gruplarının ve toplulukların refahla ilgili değerlerini ve ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamlarını biçimlendirir ve yansıtır.

“Katılım” ya da “katılma”

14. “Katılım” ve “katılma” ibareleri anlam bakımından aynıdır ve diğer uluslararası ve bölgesel belgelerde birbirinin yerine kullanılmaktadır.

15. Kültürel yaşama katılım ya da katılma hakkının, diğerlerinin yanı sıra, birbiriyle ilişkili üç ana unsuru vardır: (a) katılım, (b) erişim ve (c) kültürel yaşama katkı sağlama.

(a) *Katılım*, özellikle, herkesin bireysel olarak, başkalarıyla birlikte ve bir topluluk ya da grup içerisinde serbestçe hareket etme, kendi kimliğini seçme, bir ya da birden çok toplulukla kendini özdeşleştirme ya da özdeşleştirmeme ya da bu tercihini değiştirme, toplumun siyasal yaşamına katılma, kendi kültürel faaliyetleriyle uğraşma ve kendisinin seçtiği bir dilde kendini ifade etme hakkını kapsar. Ayrıca, herkesin kültürel bilgiyi arama ve geliştirme; bu bilgileri başkalarıyla paylaşma ve yanı sıra yaratıcı eylemde bulunma ve yaratıcı eylemlere katılma hakkı vardır;

(b) *Erişim*, özellikle, herkesin bireysel olarak, başkalarıyla birlikte, bir topluluk ya da grup içerisinde, eğitim ve enformasyon yoluyla kendinin ve başkalarının kültürünü bilme ve anlama ve kültürel kimliği tam anlamıyla dikkate alan nitelikli eğitim ve öğretim görme hakkını kapsar. Ayrıca, herkesin herhangi bir teknik enformasyon ya da iletişim aracı yoluyla ifade ve yaygınlaştırma biçimleri hakkında bilgilenme; toprak, su,¹³ biyolojik çeşitlilik, dil ya da özel kurumlar gibi kültürel ürünlerin ve kaynakların kullanımıyla ilişkili bir yaşam tarzını benimseme ve kültürel mirastan ve diğer bireylerin ve toplulukların yaratılarından yararlanma hakkı vardır;

(c) *Kültürel yaşama katkı sağlama* ibaresi, herkesin toplumun manevi, maddi, zihinsel ve duygusal ifadelerinin yaratılmasına katılma hakkına atıfta bulunmaktadır. Bu hak, bir bireyin ait olduğu topluluğun gelişimine katılma ve bireyin kültürel haklarından yararlanmasını etkileyen politika ve kararların tanım, geliştirme ve uygulama süreçlerine katılma hakkıyla desteklenmektedir.¹⁴

B. Kültürel yaşama katılma hakkının unsurları

16. Herkesin kültürel yaşama katılma hakkının ayırım gözetmeme ve eşitlik temelinde tam olarak gerçekleştirilmesi için gerekli koşullar aşağıda sıralanmıştır.

(a) *Mevcudiyet* ibaresi, kütüphane, müze, tiyatro, sinema salonu ve spor stadyumları gibi, herkesin kullanımına ve yararlanmasına açık kültür ürün ve hizmetlerinin; folklor dâhil edebiyat ve tüm sanat biçimlerinin; park, meydan, cadde ve sokak gibi, kültürel etkileşim için gereken ortak açık alanların; uluslara niteliklerini ve biyolojik çeşitliliklerini kazandıran deniz, göl, nehir, dağ, orman gibi doğal güzelliklerin ve buralardaki bitki örtüsü ve hayvan topluluğu dâhil doğal kaynakların; kimliği oluşturan ve bireylerin ve toplulukların kültürel çeşitliliklerine katkıda bulunan dil, gelenek, adet, inanç, bilgi, tarih ve değer gibi gayri maddi kültür ürünlerinin varlığını ifade etmektedir. Tüm kültür ürünleri içinde, farklı grupların, azınlıkların ve toplulukların aynı toprağı özgürce paylaşmaları sonucunda doğan kültürler arası verimli akrabalık ilişkisi özellikle değerlidir;

¹³ 15 No’lu Genel Yorum (2002), 6-11. paragraflar.

¹⁴ UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, Madde 5. Ayrıca bakınız, Fribourg Kültürel Haklar Bildirgesi, Madde 7.

(b) *Erişilebilirlik*, bireylerin ve toplulukların kültürden tam anlamıyla yararlanmaları için, kırsal ve kentsel bölgelerde ayırım gözetmeksizin herkesin fiziksel ve mali açıdan erişebileceği etkili ve somut fırsatları kapsar.¹⁵ Bu bağlamda, yaşlılar, engelliler ve yoksulluk içinde yaşayanlar için erişim olanaklarının sağlanması ve kolaylaştırılması temel önem taşımaktadır. Ayrıca, erişilebilirlik herkesin tüm kültür biçimleri hakkında kendi tercih ettiği bir dilde enformasyon arama, alma ve paylaşma hakkını ve toplulukların ifade ve yaygınlaştırma araçlarına erişim hakkını içermektedir.

(c) *Kabul edilebilirlik*, taraf Devletin kültürel haklardan yararlanılmasını sağlamak üzere kabul ettiği yasa, politika, strateji, program ve tedbirlerin ilgili bireyler ve topluluklarca kabul edilebilecek bir şekilde hazırlanmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, ilgili birey ve topluluklara danışılarak, kültürel çeşitliliği korumaya yönelik tedbirlerin bu birey ve topluluklarca kabul edilebilir olmasını sağlamak gerekir;

(d) *Uyarlanabilirlik*, kültürel yaşamın herhangi bir alanında taraf Devletin kabul ettiği ve bireylerin ve toplulukların kültürel çeşitliliğine saygı göstermesi gereken strateji, politika, program ve tedbirlerin esnekliğini ve ilgililiğini ifade eder;

(e) *Uygunluk* belirli bir insan hakkının belirli bir kültürel tarz ya da bağlama uygun ve bu bağlamla ilgili; yani, azınlıklar ve yerli halklar dâhil, bireylerin ve toplulukların kültürüne ve kültürel haklarına saygılı olacak şekilde gerçekleşmesini ifade eder.¹⁶ Komite, geçmişte yayımladığı Genel Yorumlarda ve özellikle yeterli beslenme, sağlık, su, konut ve eğitim hakkı bağlamında kültürel uygunluk (ya da kültürel kabul edilebilirlik ya da yeterlilik) ibaresine çeşitli kereler atıfta bulunmuştur. Hakların uygulanma biçimi de kültürel yaşama ve kültürel çeşitliliğe etkide bulunabilmektedir. Komite, bu bağlamda, diğer şeylerin yanı sıra gıda ve gıda tüketimi, su kullanımı, sağlık ve eğitim hizmetlerinin verilme biçimi ve konut tasarımı ve inşaat biçimiyle ilgili kültürel değerlerin mümkün olduğunca dikkate alınması gerektiğini vurgular.

C. Kültürel yaşama katılma hakkıyla ilgili sınırlandırmalar

17. Herkesin kültürel yaşama katılma hakkı, uluslararası insan hakları belgelerinde tanınan diğer hakların kullanımıyla yakından ilintilidir. Sonuç itibarıyla, taraf Devletler, uluslararası hukuk tarafından güvence altına alınan tüm insan haklarını korumak ve geliştirmek için, 15. Maddenin 1(a) paragrafında belirtilen yükümlülükleriyle birlikte, işbu Sözleşmenin diğer Maddelerinden ve diğer uluslararası belgelerden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekle görevlidir.

18. Komite; ulusal ve bölgeye özgü durumların ve farklı tarihsel, kültürel ve dinsel arka planların dikkate alınması gerekmele birlikte, tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasının, siyasi, ekonomik ve kültürel sistemlerine bakılmaksızın, tüm Devletlerin görevi olduğunu hatırlar.¹⁷ Dolayısıyla hiç kimse uluslararası hukukun güvence altına almış olduğu insan haklarını ihlal maksadıyla kültürel çeşitliliğe başvuramaz.¹⁸

19. Belirli durumlarda, özellikle de gelenek ve göreneklere atfedilenler de dâhil, diğer insan haklarını ihlal eden negatif uygulamalarda, herkesin kültürel yaşama katılma hakkının sınırlandırılması bir gereklilik arz edebilir. Bu türden uygulamalar Sözleşmenin 4. Maddesine uygun olarak meşru bir amaç taşımalı, bu hakkın doğasına uygun olmalı ve demokratik bir toplumdaki genel refahın artırılması için kesinlikle gerekli olmalıdır. Dolayısıyla, herhangi bir sınırlama oranlılık ilkesine uygun olmalıdır; yani, muhtelif

¹⁵ Bkz. 20 No'lu Genel Yorum (2009).

¹⁶ Fribourg Kültürel Haklar Bildirgesi, Madde 1 (e).

¹⁷ Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı, 5. paragraf.

¹⁸ Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, Madde 4.

sınırlamalar arasından en az sınırlayıcı olan tedbirler getirilmelidir. Komite ayrıca; özü itibarı ile kültürel yaşama katılma hakkı ile bağlantılı olan kişisel dokunulmazlık hakları, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, fikir ve ifade özgürlüğü, barışçıl biçimde toplanma ve örgütlenme özgürlüğü gibi hak ve özgürlüklere getirilip getirilemeyecek meşru sınırlamalarla ilgili olarak, mevcut uluslararası insan hakları standartlarını dikkate alma gerekliliğinin altını çizmek ister.

20. 15. Maddenin 1 (a) paragrafı, herhangi bir Devlete, gruba ya da kişiye, Sözleşme'de tanınmış hakların ya da özgürlüklerin herhangi birinin ortadan kaldırılmasına ya da bu Sözleşme'de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlanmasına yönelik herhangi bir eyleme girişme ya da bir davranışta bulunma hakkını sağlar biçiminde yorumlanamaz.¹⁹

D. Geniş uygulama alanı olan özel konular

Ayrımcılık gözetmeme ve eşit muamele ilkesi

21. Sözleşmenin 2. Maddesinin 2. paragrafı ile 3. Maddesi, herkesin kültürel yaşama katılma hakkının uygulanmasında, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmesini yasaklar.²⁰

22. Daha özeldir, hiç kimse belirli bir kültürel topluluk ya da gruba ait olma ya da olmamaya yönelik seçiminden veyahut belirli bir kültürel faaliyeti uygulayıp uygulamamasından ötürü ayrımcılığa uğrayamaz. Benzer biçimde, hiç kimse kültürel uygulamalara, mal ve hizmetlere erişimden dışlanamaz.

23. Komite, herkesin kültürel yaşama katılma hakkının uygulanmasını güvence altına almak için, pek çok durumda, sınırlı kaynaklarla²¹, bilhassa buna yönelik mevzuatın kabulü, değişikliği ya da yürürlükten kaldırılması ile tanıtım ve bilgilendirme yoluyla her türlü ayrımcılığın tasfiye edilmesinin mümkün olabileceğinin altını çizer. Doğrudan veya dolaylı olsun, ayrımcılığın tasfiye edilmesine yönelik ilk ve en önemli tedbir özel olarak Devletlerin, topraklarında yaşayan birey ve toplulukların farklı kültürel kimliklerinin mevcudiyetini tanımlarıdır. Komite ayrıca, taraf Devletlerin, ciddi kaynak sıkıntısı yaşanan zamanlarda bile, toplumda riske açık ve marjinal birey ve grupların nispeten düşük maliyetli hedef programlarıyla korunabileceği ve korunması gerektiği yükümlülüğü hakkındaki 3 No'lu Genel Yorumunun 12. paragrafına atıfta bulunur.

24. Tek amacı fiili eşitliği sağlamak olan geçici özel tedbirlerin alınması, bu tür tedbirlerin belirli birey ve gruplar için eşit olmayan bir koruma sağlamadığı ya da ayrı bir koruma sistemi oluşturmadığı ve de bu tedbirlerle ulaşılmaması hedeflenen amaçlara ulaşıldığında terk edildikleri sürece, ayrımcılık teşkil etmez.

E. Özel koruma tedbirlerinin gerekli olduğu kişi ve topluluklar

1. Kadınlar

25. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada erkek ve kadınlara eşit hak sağlanması zorunludur ve taraf Devletlerin derhal yerine getirmesi gereken bir

¹⁹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Madde 5, paragraf 1.

²⁰ Bkz. 20 No'lu Genel Yorum (2009).

²¹ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum (1990); Komitenin beyanı: Sözleşmenin Ek Protokolü kapsamında "mevcut kaynakların azamisini kullanarak" gerekli tedbirleri alma yükümlülüğünün değerlendirilmesi (E/C.12/2007/1).

yükümlülüktür.²² Sözleşmenin 3. maddesinin, 15. maddenin (1) (a) fıkrasıyla uygulanması, diğer şeylerin yanı sıra, kadınların kültürel hayata, bilimsel eğitim ve araştırmalara tam anlamıyla katılımını engelleyen kurumsal ve yasal engeller ile gelenek ve göreneklere atfedilenleri de kapsayan negatif uygulamalara dayanan engellerin ortadan kaldırılmasını gerektirir.²³

2. Çocuklar

26. Çocuklar, kültürel değerlerin nesilden nesile taşınması ve aktarılmasında birincil rol oynarlar. Taraf Devletlerin, çocukların ana baba ve yasal vasilerinin hak ve sorumluluklarına gereken saygıyı göstererek, çocukların kültürel yaşam alanında tam potansiyellerini teşvik etmek ve geliştirmek için gerekli tüm tedbirleri alması gerekir. Özel olarak eğitim hakkı bağlamında ve eğitimin amacı ile ilgili olarak Sözleşme ve diğer insan hakları araçları altındaki yükümlülükleri göz önünde bulundurulduğunda,²⁴ Devletlerin eğitimin birincil amacının, bireyin ve toplumun içinde kendi kimlik ve değerini bulduğu, ortak kültürel ve ahlaki değerlerin aktarılması ve zenginleştirilmesi olduğunu hatırlaması gerekir.²⁵ Dolayısıyla eğitim kültürel olarak uygun olmalı, insan hakları eğitimini içermeli, çocukların kendi kişiliklerini ve kültürel kimliklerini geliştirmeleri ile mensup oldukları topluluklar ile diğer topluluk ve toplumların kültürel değer ve uygulamalarını öğrenip anlamalarını sağlamalıdır.

27. Komite, bu bakımdan, taraf Devletlerin eğitim programlarının, ulusal veya etnik dilsel ve dini azınlıklar ile yerli halkların kültürel özgüllüklerine saygı duyması ve söz konusu programlara, bunların tarih, bilgi ve teknolojileri ile sosyal, ekonomik ve kültürel değer ve emellerini dâhil etmesi gerektiğini hatırlatmak ister. Söz konusu programların, yalnızca azınlıklar ve yerli halkların programına değil, tüm okul programına dâhil edilmesi gerekir. Taraf Devletlerin, azınlıklar ve yerli halklara yönelik eğitim programlarının kendi dillerinde yürütülmesini sağlamak konusunda tedbirler alması ve bu konuda hiç boşa zaman harcamaması ve söz konusu topluluklarca ifade edilen dilekler ile bu alandaki uluslararası insan hakları standartlarını dikkate alması gerekir.²⁶ Herkesin mensup olduğu topluluğa ve ulusal topluluklara tam anlamıyla ve eşit olarak katılımın sağlanması için eğitim programlarının gerekli bilgiyi aktarması gerekir.

3. Yaşlı Kişiler

28. Komite, yaşlı kişilerin kültürel haklarının korunması ve desteklenmesi konusuna özel olarak ilgi gösterilmesinin, Sözleşmeye taraf Devletlerin bir yükümlülüğü olduğu görüşündedir. Komite, yaratıcı, sanatsal ve entelektüel becerileri sebebiyle yaşlı kişilerin pek çok toplumda hala önemli bir rol oynadığını ve bu kişilerin enformasyon, bilgi, gelenek ve kültürel değerlerin aktarıcısı olduğunu vurgular. Bu nedenle Komite, Yaşlanmaya Dair Viyana Uluslararası Eylem Planınının 44 ve 48. tavsiye kararında yer alan ve yaşlı kişilerin öğretmen olarak ve bilgi, kültürel ve manevi değerlerin aktarıcısı olarak rol oynadığı programların geliştirilmesine çağrı yapan ve yaşlı kişilerin kültürel kurumlara (örneğin müze, tiyatro, konser salonu ve sinemalara) fiziki erişimlerinin kolaylaştırılmasını amaçlayan programların, Hükümetler ve uluslararası örgütler tarafından desteklenmesini teşvik eden mesajına özel önem vermektedir.²⁷

²² 16 No'lu Genel Yorum (2005), paragraf 16.

²³ Aynı, paragraf 31.

²⁴ Özel olarak Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 28 ve 29. Maddeleri.

²⁵ Herkes için Eğitim Dünya Bildirgesi: Temel Öğrenme Gereksinmelerinin Karşlanması, Madde I-3.

²⁶ Özellikle bkz. Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi ve Bağımsız Ülkelerdeki Yerli ve Kabile Hakları ile ilgili 169 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi.

²⁷ 6 No'lu Genel Yorum (1995), 38 ve 40. paragraflar.

29. Komite, bu nedenle taraf Devletleri, Yaşlılar İçin Birleşmiş Milletler İlkelerinde yer alan tavsiyeleri, özellikle de yaşlı kişilerin topluma entegre olarak yaşamalarını, kendi refahlarını doğrudan etkileyen politikaların oluşturulması ve uygulanmasına aktif olarak katılımlarını ve genç nesillerle bilgi ve becerilerini paylaşmaları zorunlu gören 7. ilkeyi ve yaşlı kişilerin toplumun eğitsel, kültürel, manevi ve eğlence ile ilgili kaynaklarına erişimlerinin olmasını zorunlu gören 16. ilkeyi dikkate almaya teşvik eder.²⁸

4. Engelli Kişiler

30. Engelli Kişiler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kuralların 17. paragrafı, Devletlerin kırsal ya da kentsel alanlarda yaşayan engelli kişilerin yalnızca kendi çıkarları için değil, topluluklarının da güçlendirilmesi amacıyla yaratıcı, sanatsal ve entelektüel potansiyellerini gerçekleştirme fırsatına sahip olmalarını sağlamak ve kültürel etkinliklerin yapıldığı ve hizmetlerin sunulduğu yerlerin mevcudiyetini ve bu yerlere erişimi arttırmakla yükümlü bulunduğunu belirtmektedir.²⁹

31. Taraf Devletlerin, engelli kişilerin kültürel yaşama katılımlarını kolaylaştırmak amacıyla, diğer şeylerin yanı sıra, bu kişilerin erişilebilir olan kültürel materyallere, televizyon programlarına, film, tiyatro ve diğer kültürel faaliyetlere erişim haklarını tanıması; tiyatro, müze, sinema, kütüphane ve turistik hizmetler, mümkün olduğu ölçüde anıtlar ve ulusal kültürel önemi olan yerler gibi kültürel performans ve hizmetlerin sunulduğu yerlere erişimi sağlaması; işaret dili ve işitme engelli kişilerin kültürü dâhil, kendilerine özgül kültürel ve dilsel kimliklerini tanıması ve mümkün olduğu ölçüde eğlence, dinlenme ve sporla ilgili faaliyetlere katılımlarını teşvik etmesi ve geliştirmesi gerekir.³⁰

5. Azınlıklar

32. Komiteye göre, Sözleşmenin 15. Maddesinin 1(a) paragrafı, azınlıklarında da toplumların kültürel yaşama katılma ve kendi kültürlerini koruma, ilerletme ve geliştirme hakkı olduğunu tanımaktadır.³¹ Bu hak, taraf Devletlere, azınlık kültürlerini bu Devletlerin kimliğinin esaslı bir unsuru olarak tanıma, koruma ve bu kültürlere saygı duyma yükümlülüğü getirir. Azınlıklar, bu sebeple kendi kültürel çeşitlikleri, gelenek ve görenekleri, din, eğitim biçimleri, dil, iletişim araçları (yazılı basın, radyo, televizyon, Internet) ve kendi kültürel kimlik ve üyeliklerinin diğer görünümleri ile ilgili olarak hak sahibidirler.

33. Azınlıklar ile azınlıklara mensup kişiler, yalnızca kendi kimliklerine yönelik olarak değil, aynı zamanda kültürel yaşamın tüm alanlarında gelişime yönelik olarak da hak sahibidirler. Bir taraf Devletin, azınlar ve azınlıklara mensup kişileri toplumuna yapıcı bir biçimde entegre etmeyi amaçladığı her türlü programın, azınlık kültürlerinin kendine özgü niteliklerini koruma amacı taşıyarak, dâhil etme, katılım ve ayrımcılık gözetmeme ilkelerine dayanması gerekir.

6. Göçmenler

34. Taraf Devletlerin, göçmenlerin kültürel kimlikleri ile dil, din ve folklorlerinin ve ayrıca kültürel, sanatsal ve kültürler-arası etkinliklerde bulunma haklarının korunmasına

²⁸ 6 No'lu Genel Yorum (1995), paragraf 39.

²⁹ 48/96 sayılı Genel Kurul kararı, ek.

³⁰ Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme, Madde 30.

³¹ Bkz. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Madde 27; Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri, paragraf 1(1).

özel önem göstermeleri gerekir. Taraf Devletler, göçmenlerin menşe ülkeleri ile kültürel bağlarını sürdürmelerine engel olmamalıdır.³²

35. Eğitim kültürle özü itibarı ile ilgili olduğundan, Komite, taraf Devletlere, göçmenlerin çocuklarının eşit olarak Devletin eğitim kurum ve programlarına devam etmesini sağlayacak uygun tedbirler almasını tavsiye eder.

7. Yerli Halklar

36. Taraf Devletlerin, kültürel yaşama katılma hakkının uygulanmasında, topluluk temelli olsun ya da yalnızca yerli halklar tarafından ifade edilip faydalanılsın, kültürel yaşamın değerlerine gereken değeri gösterilmesini güvence altına alacak tedbirler alması gerekir.³³ Yerli halkların kültürel yaşamlarının topluluk temelli boyutunun güçlü olması mevcudiyetlerinden, refah ve tam anlamıyla gelişimlerinden ayrı tutulamaz ve yerli hakların geleneksel olarak sahip oldukları, işgal ettikleri veya başka bir şekilde kullandıkları ya da elde ettikleri arazi, toprak ve kaynaklara sahip olma hakkını içerir.³⁴ Geçim araçları da dâhil olmak üzere, kendilerine özgü yaşayış biçimlerinin bozulması ve doğal kaynakları ile nihai olarak kültürel kimliklerini kaybetmelerini önlemek amacıyla, yerli halkların kültürel değerleri ile ata topraklarına ve doğayla ilişkilerine ilişkin haklarına saygı gösterilmesi ve bu hakların korunması gerekir.³⁵ Taraf Devletler, dolayısıyla yerli hakların kendi topluluklarına ait arazi, toprak ve kaynaklara sahip olma, bunları geliştirip kontrol etme haklarını tanımalı ve korumalı, bu arazi ve toprakların, kendileri gerekli tüm bilgilere sahip olmadan ve özgürce ön onayları alınmadan kullanılması ve işgal edilmesi durumunda, geri iadesi için gerekli tedbirleri almalıdır.

37. Yerli haklar, insan ve genetik kaynaklar, tohum, ilaç, hayvan ve bitki örtüsü, sözlü gelenekleri, edebiyatları, tasarım, spor ve geleneksel oyunları ve görsel ve sahne sanatları dâhil olmak üzere bilim, teknoloji ve kültürlerinin dışavurumunun yanı sıra kültürel mirasları, geleneksel bilgileri ve geleneksel kültürel kendini ifade yöntemlerini koruma, kollama, kontrol etme ve geliştirme haklarına saygı duyulmasını sağlama amacıyla topluluk halinde eylemde bulunma hakkına sahiptir.³⁶ Taraf Devletlerin, yerli halkların kendi özel hakları kapsamındaki tüm meselelerde önceden, gerekli tüm bilgilere sahip olarak ve özgürce ön onaylarının alınması ilkesine saygı göstermesi gerekir.³⁷

8. Yoksulluk içinde yaşayan kişiler

38. Komite, herkesin ya da her grubun, insanlığında doğuştan gelen bir kültürel zenginliğe sahip olduğunu ve bu nedenle, kültürün gelişimine önemli katkılar sağlayabildiği ve sağlayabileceğini göz önünde bulundurur. Yine de yoksulluğun kişilerin ya da grupların kültürel yaşamın tüm alanlarına eşit olarak katılım, erişim ve katkı sağlama hakkını ciddi anlamda sınırladığı ve daha da önemlisi, gelecek için umutları ile kendi kültürlerinden etkin bir şekilde yararlanmalarını ciddi anlamda etkilediği akılda tutulmalıdır. Yoksulluk içinde yaşayan kişilerin deneyimindeki ortak belirleyici tema, çoğunlukla içinde buldukları durumun bir sonucu olan güçsüzlük hissidir. Yoksulluk içinde yaşayan kişilerin insan

³² Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, Madde 31.

³³ Bkz. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Madde 1. Ayrıca bkz. Bağımsız Ülkelerdeki Yerli ve Kabile Hakları ile ilgili 169 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, Madde 1, paragraf 2.

³⁴ Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Madde 26(a).

³⁵ 169 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, 13–16. Maddeler. Ayrıca bkz. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, 20 ve 33. Maddeler.

³⁶ 169 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, 5 ve 31. Maddeler. Ayrıca bkz. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, 11–13. Maddeler.

³⁷ 169 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, Madde 6(a). Ayrıca bkz. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Madde 19.

hakları ve özel olarak herkesin kültürel yaşama katılma hakkı konusundaki farkındalıkları bu kişi ve grupları ciddi anlamda güçlendirebilir.³⁸

39. Sosyal bir ürün olarak kültür, eşitlik, ayrımcılık gözetmeme ve katılım ilkeleri temelinde herkesin erişimine getirilmelidir. Dolayısıyla, taraf Devletler gecikmeden, işbu Sözleşmenin 15. Maddesinin 1(a) paragrafında altı çizilen yasal yükümlülüklerin uygulanmasında, yoksulluk içinde yaşayan kişilerin haklarını tam anlamıyla kullanabilmelerini sağlayacak ve bu hakları koruyacak ve ayrıca bu kişilerin içinde buldukları toplulukların kültürel yaşama katılımlarını sağlayacak somut tedbirler almalıdır. Komite, bu hususta, taraf Devletlere yoksulluk konusunda beyanı ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesini hatırlatır.³⁹

F. Kültürel çeşitlilik ve kültürel yaşama katılma hakkı

40. Kültürel çeşitliliğin korunması etik bir zorunluluktur ve insanlık onuruna saygı duyulmasından ayrı tutulamaz. İnsan hakları ve temel özgürlüklere bağlılık anlamını içerir ve kültürel yaşama katılma hakkı dâhil olmak üzere kültürel hakların tam anlamıyla kullanılmasını gerektirir.⁴⁰

41. Kültürlerin sabit sınırları yoktur. Göç, entegrasyon, asimilasyon ve küreselleşme fenomenleri kültür, grup ve bireyleri, her biri kendi kimliğini korumaya çalışırken hiçbir zaman olmadığı kadar yakınlaştırmıştır.

42. Küreselleşmenin pozitif ve negatif etkileri olduğu gerçeği ile taraf Devletler, bunun, başta yoksulluk içinde yaşayan kişiler gibi en dezavantajlı ve marjinal birey ve gruplar üzerinde olmak üzere, kültürel yaşama katılma hakkı üzerindeki olumsuz etkilerini hükümsüz kılacak uygun tedbirleri almalıdır. Küreselleşme, kültür kavramının, tek bir kültür değil, farklı kültürlerin birlikte var olmaları anlamına geldiğini göstermiştir.

43. Taraf Devletlerin, kültürel faaliyet, mal ve hizmetlerin, kimlik, değer ve anlam taşıyan ekonomik ve kültürel boyutunun da olduğunu akıllarında tutması gerekir. Bu nedenle sadece ticari bir değeri olan şeyler gibi muamele edilmemelidir.⁴¹ Taraf Devletlerin, özellikle Sözleşmenin 15(2) Maddesini akılda tutarak, kültürel ifadelerin çeşitliliğini koruması ve teşvik etmesi⁴² ve ayrıca tüm kültürlerin kendilerini ifade edip bilinir kılmasını sağlaması gerekir.⁴³ Bu konuda, bilgi ve ifade hakkı da dâhil olmak üzere insan hakları standartlarına ve fikirlerin söz ve imajlarla serbestçe dolaşımının korunması ihtiyacına gereken saygı gösterilmelidir. Bu tedbirler, belirli bir kültürün işaret, sembol ve ifadelerinin kitle iletişim araçları tarafından yalnızca pazarlama ve sömürü amacıyla kullanılıp bağlamlarından koparılmasını engellemeyi de amaçlayabilir.

³⁸ Bkz. E/C.12/2001/10, paragraf 5.

³⁹ Aynı, paragraf. 14.

⁴⁰ Bkz. Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, 4 ve 5. Maddeler.

⁴¹ UNESCO Kültürel İfadelerin Farkındalığının Korunması ve Geliştirilmesi Anlaşması, önsöz, paragraf 18. Ayrıca bkz. Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, Madde 8.

⁴² UNESCO Kültürel İfadelerin Farkındalığının Korunması ve Geliştirilmesi Anlaşması, Madde IV-5.

⁴³ Bkz. Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, Madde 6.

III. Taraf Devletlerin yükümlülükleri

A. Genel yasal yükümlülükler

44. Sözleşme, taraf Devletlere, kültürel uygulamaların tanınması ve bunların kullanılıp geliştirilmesini engellemekten kaçınmak amacıyla 15. Maddenin 1(a) paragrafında gösterilen hakkın ayrımcılık gözetmeden uygulanması konusunda acil yükümlülük yükler.⁴⁴

45. İşbu Sözleşme, hükümlerinde gösterilen hakların “aşamalı olarak” gerçekleştirilmesini şart koşup, sınırlı kaynaklardan kaynaklanan sorunları tanırken, taraf Devletlere, herkesin kültürel yaşama katılma hakkının tam anlamıyla uygulanmasını amaçlayan kararlı ve somut tedbirler alması konusunda açık ve devam eden bir yükümlülük yükler.⁴⁵

46. Sözleşmedeki diğer bütün haklar gibi herkesin kültürel yaşama katılma hakkı ile ilgili olarak, geriye götürücü tedbirler alınmaz. Nihayetinde bu türden tedbirlerin alındığı durumlarda, taraf Devletler, Sözleşmede tanınan tüm hak gruplarını göz önünde bulundurarak, bunun tüm seçeneklerin dikkatle düşünüldükten sonra alındığını ve söz konusu tedbirin haklı olduğunu kanıtlamak zorundadır.⁴⁶

47. Sözleşmenin 15. Maddesinde beyan edilen hakların birbirleri arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak (bkz. paragraf 2), herkesin kültürel yaşama katılma hakkının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi, aynı zamanda, 15. Maddenin 2 ve 3. paragraflarına uygun olarak bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması ve aynı zamanda bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için vazgeçilmez olan özgürlüğe saygının sağlanması için gerekli adımların atılmasını gerektirir.⁴⁷

B. Özel yasal yükümlülükler

48. Herkesin kültürel yaşama katılma hakkı, Sözleşmedeki diğer bütün haklar gibi taraf Devletlere üç düzeyde yükümlülük yükler: (a) Saygı duyma yükümlülüğü; (b) koruma yükümlülüğü ve (c) yerine getirme yükümlülüğü. Saygı duyma yükümlülüğü, taraf Devletlerin, kültürel yaşama katılma hakkını doğrudan ya da dolaylı yollarla engellemekten kaçınmasını gerektirir. Koruma yükümlülüğü, taraf Devletlerin, kültürel yaşama katılma hakkının üçüncü taraflar tarafından engellemesini önlemek üzere adımlar atmasını gerektirir. Son olarak yerine getirme yükümlülüğü, taraf Devletlerin, Sözleşmenin 15. Maddesinin 1(a) paragrafında yer alan hakkın tam anlamıyla gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla yasal, idari, yargısal, bütçe ile ilgili, teşvik edici ve diğer uygun tedbirleri almasını gerektirir.⁴⁸

⁴⁴ Bkz. 20 No’lu Genel Yorum (2009).

⁴⁵ Bkz. 3 No’lu Genel Yorum (1990), paragraf 9, 13 No’lu Genel Yorum (1999), paragraf 44, 14 No’lu Genel Yorum (2000), paragraf 31, 17 No’lu Genel Yorum (2005), paragraf 26 ve 18 No’lu Genel Yorum (2005), paragraf 20. Ayrıca bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Limburg İlkeleri, paragraf 21.

⁴⁶ Bkz. 3 No’lu Genel Yorum (1990), paragraf 9, 13 No’lu Genel Yorum (1999), paragraf 45, 14 No’lu Genel Yorum (2000), paragraf 32, 17 No’lu Genel Yorum (2005), paragraf 27 ve 18 No’lu Genel Yorum (2005), paragraf 21.

⁴⁷ Bkz. 13 No’lu Genel Yorum (1999), paragraf 46 ve 47, 14 No’lu Genel Yorum (2000), paragraf 33, 17 No’lu Genel Yorum (2005), paragraf 28 ve 18 No’lu Genel Yorum (2005), paragraf 22.

⁴⁸ Bkz. 13 No’lu Genel Yorum (1990), 46 ve 47. paragraflar, 14 No’lu Genel Yorum (2000), paragraf 33, 17 No’lu Genel Yorum (2005), paragraf 28 ve 18 No’lu Genel Yorum (2005), paragraf 22. Ayrıca bkz Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Limburg İlkeleri, paragraf. 6.

49. Saygı duyma yükümlülüğü, bireysel olarak, başkalarıyla birlikte ve bir topluluk ya da grup içerisinde herkesin hakkına saygı duyulmasını sağlamak amacıyla özel tedbirler alınmasını içerir:

(a) Kişilerin kültürel kimliklerini, bir topluluğa mensup olma ya da olmamayı özgürce seçmeleri ve bu seçimlere saygı duyulması;

Bu; kültürel kimliğe, dışlama ya da zorunlu asimilasyona bağlı olan hiçbir ayrımcılık biçimine maruz kalmama⁴⁹, herkesin kültürel kimliğini özgürce ifade etme ve herkesin kültürel pratiklerini ve yaşama biçimlerini uygulama haklarını içerir. Taraf Devletlerin, sonuç olarak, mevzuatlarının bu hakların kullanımını doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık biçimleri ile zayıflatmamasını sağlaması gerekir.

(b) Fikir özgürlüğü, kişilerin kendi seçtiği dil veya dillerde ifade özgürlüğü, herhangi bir sınıra bakılmaksızın her türlü sanat biçimi de dâhil her türlü çeşit ve biçimde bilgiyi araştırma, alma ve verme özgürlüğü;

Bu; herkesin her türlü bilgi değiş-tokuşuna erişim ve katılım hakkı ile kimlik, değer ve anlamların taşıyıcısı olarak anlaşılan kültürel mal ve hizmetlere erişim hakkını içerir.⁵⁰

(c) Taraf Devletlerin, söz konusu olduğu durumlarda, sanat ve diğer ifade biçimlerindeki kültürel faaliyetler üzerindeki sansürü kaldırmalarını zorunlu kılan bireysel olarak, başkalarıyla birlikte, bir topluluk ya da grup içerisinde yaratma özgürlüğünün kullanılması;

Bu yükümlülük, taraf Devletlerin, 15. Maddenin 3. paragrafında belirtilen, bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için gerekli faaliyetlere saygı gösterme yükümlülüğü ile yakından ilgilidir.

(d) Kendi kültürel ve dilsel mirasına ve benzeri diğerlerine erişebilme;

Devletler, özellikle, azınlıkların kendi kültürlerine, miraslarına ve diğer ifade biçimlerine özgürce erişimlerine ve ayrıca, kültürel kimlik ve pratiklerini özgürce uygulamalarına saygı göstermelidir. Bu; kendi ve başkalarının kültürleri hakkında öğrenme hakkını da içerir.⁵¹ Taraf Devletler, yerli halkların kendi kültür ve kültürel miraslarına olan haklarına saygı duymalı, işgal edilmiş ya da kendileri tarafından kullanılıyor olsun, kültürel yaşamları için vazgeçilmez olan ata toprakları ve geleneksel olarak sahip oldukları diğer doğal kaynaklarla olan manevi ilişkilerini güçlendirmelidir.

(e) Aktif ve gerekli bilgilere sahip olarak, ayrımcılığa uğramadan, kendi yaşam biçimlerini ve 15. Maddenin 1(a) paragrafı kapsamındaki haklarını etkileyebilecek her türlü önemli karar alma sürecine katılım;

50. Pek çok durumda saygı duyma yükümlülüğü ile özgürlük, kültürel miras ve çeşitliliği koruma yükümlülüğü birbiri ile bağlantılıdır. Sonuç olarak, koruma yükümlülüğü, paragraf 49'da sıralanan hakların uygulanmasının üçüncü taraflar tarafından engellenmesini önleyecek şekilde Devletlerin tedbir alması gerektiği şeklinde anlaşılır.

(a) Her türlü kültürel mirasa saygı duyulması ile bu mirasın savaş, barış ve doğal felaket zamanlarında dahi korunması;

Kültürel miras, tüm çeşitliliği ile yaratıcılığı teşvik etmek ve kültürler-arası samimi diyalogu canlandırmak amacıyla insani deneyim ve arzuların bir kaydı olarak

⁴⁹ Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, Madde 31

⁵⁰ Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, paragraf 8.

⁵¹ Fribourg Kültürel Haklar Bildirgesi, Madde 6(b) ve 7(b).

korunmalı, geliştirilmeli, zenginleştirilmeli ve gelecek nesillere aktarılmalıdır. Bu tür yükümlülükler, diğer şeylerin yanı sıra, tarihi site ve anıtlar ile sanatsal ve edebi çalışmaların bakımını, korunmasını ve restorasyonunu içerir.⁵²

(b) Ekonomik kalkınma ve çevresel politika ve programlarda, başta en dezavantajlı ve marjinal birey ve gruplar olmak üzere tüm grup ve toplulukların kültürel miraslarına saygı duyulması ve bunların korunması;

Küreselleşmenin, mal ve hizmetlerin usulsüzce özelleştirilmesinin ve kültürel yaşama katılım hakkı üzerindeki denetimsizliğin olumsuz sonuçlarına özel olarak dikkat edilmesi gerekmektedir.

(c) Yerli halkların, geleneksel bilgi, doğal tedavi yöntemleri, folklor, ritüel ve diğer ifade biçimleri de dâhil olmak üzere kültürel ürünlerine saygı duyulması ve bunların korunması;

Bu toprak, arazi ve kaynaklarının Devlet kurum ve kuruluşları ile özel ya da uluslar üstü girişim ve şirketler tarafından haksızca sömürülmesine karşı korumayı içerir.

(d) Kültürel kimliğe dayanarak yapılan ayrımcılığı ve ayrıca ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddeti kışkırtmayı teşkil eden ulusal, ırksal ya da dini nefret savunuculuğunu önleyecek mevzuatın, özellikle Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 19. ve 20. Maddeleri ile Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 4. Maddesi göz önünde bulundurularak yürürlüğe konulması ve uygulanması;

51. Yerine getirme yükümlülüğü, kolaylaştırma, geliştirme ve sağlama yükümlülüklerine ayrılabilir.

52. Taraf Devletler, herkesin kültürel yaşama katılma hakkını, bu hakkın gerçekleştirilmesine katkı sağlayacak mali tedbirler de dâhil olmak üzere çok çeşitli pozitif tedbirler olarak kolaylaştırma yükümlülüğü altındadır. Örneğin:

(a) Kültürel çeşitliğin korunması ve teşvik edilmesine yönelik politikalar benimsenmesi ve diğer şeylerin yanı sıra, bu türden politikaların uygulanması için gerekli olan kamu kurumları ve kültürel altyapıyı oluşturup destekleme amacıyla alınacak tedbirler ile bölgesel çeşitli ve zengin kültürel ifade biçimlerine erişimin kolaylaştırılması ile azınlık dillerinde yapılacak kamusal yayınlar yoluyla çeşitliliğin genişlemesini amaçlayan tedbirler;

(b) Farklı kültürel topluluklara ait kişilerin kendi ve başkalarının kültürel pratiklerini özgürce ve ayrımcılığa maruz kalmadan uygulamalarını ve kendi yaşam biçimlerini özgürce seçmelerini sağlayan politikalar benimsenmesi;

(c) Kültürel ve dilsel azınlıkların kendi kültürel ve dilsel hakları için toplanma haklarını kullanmalarının teşvik edilmesi;

(d) Sanatçılara, bilim akademileri, kültürel dernekler, sendikalar ve bilimsel ve yaratıcı faaliyetlerle uğraşan diğer birey ve kurumlar dâhil kamusal ve özel örgütlere mali ya da başka türlü destek verilmesi;

(e) Bilim insanlarının, sanatçıların ve diğerlerinin sempozyum, konferans, seminer ve çalıştay gibi uluslararası bilimsel ve kültürel araştırma faaliyetlerine katılımlarının teşvik edilmesi;

(f) Göçmen topluluklar da dâhil olmak üzere azınlıkların ve diğer toplulukların kendi kültürlerini koruma yönündeki çabalarını destekleyecek uygun tedbirlerin alınması ve programların benimsenmesi;

⁵² Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, Madde 7.

(g) Belirli toplulukların kamusal hayattaki yetersiz temsiliyetlerinin kültürel yaşama katılma haklarını olumsuz etkilememesini sağlamak amacı ile ayrımcılığın yapısal biçimlerini sağıaltacak uygun tedbirlerin alınması;

(h) Bireyler ve gruplar arasında karşılıklı saygı, anlayış ve hoşgörü temeline dayalı yapıcı kültürler-arası ilişkiler kurulmasına yol açacak şartları yaratmak amacıyla uygun tedbirlerin alınması;

(i) Birey ve toplulukların kültürel kimliklerine bağılı olarak maruz kaldıkları her türlü ön yargıyı ortadan kaldırmak amacıyla medya, eğitim kurumları ve diğere uygun kanallarla kamusal kampanyaların yürütülmesi için uygun tedbirlerin alınması.

53. Geliştirme yükümlülüğü, taraf Devletlerin, özellikle kırsal ve yoksul kentsel bölgelerde ve diğereyerlerinin yanı sıra azınlıklar ve yerli halkları olmak üzere, kültürel yaşama katılma hakkıyla ilgili yeterli düzeyde eğitim verilmesi ve farkındalık oluşturulmasını sağlamak üzere etkili adımları atmasını gerektirir. Bu; kültürel miras ve kültürel çeşitliliğe saygı gösterilmesi ihtiyacı hususunda eğitim ve farkındalık artırıcı programları içerir.

54. Yerine getirme yükümlülüğü, bireylerin ve toplulukların kendi kontrolleri dışındaki nedenlerle ve elleri altındaki araçlarla kültürel yaşama katılma haklarını yerine getiremedikleri durumlarda, taraf Devletlere, bu hakkın yerine getirilmesi için ne gerekiyorsa yapılmasını mecburiyetini getirir. Bu düzeydeki yükümlülük örnek olarak şunları içerir:

(a) Uygun mevzuatın kanunlaştırılması ile kişilerin, bireysel olarak, başkalarıyla birlikte ve bir topluluk ya da grup içerisinde karar alma süreçlerine katılmalarını, kültürel yaşama katılma hakları konusunda koruma talep etmeleri ve haklarının ihlal edilmesi durumunda tazminat talep etmelerini sağılayacak etkin mekanizmaların oluşturulması;

(b) Kültürel mirasın korunması ve restore edilmesini amaçlayan programlar;

(c) Kültürel eğitimin tarih, edebiyat, müzik ve diğere kültürlerin tarihi dâhil olmak üzere okul müfredatının her düzeyine öz konusu herkese danışarak dâhil edilmesi;

(d) Herkes için müze, kütüphane, sinema, tiyatro, kültürel faaliyet, hizmet etkinliklere erişimin mali ve diğere statü gerekçeleriyle ayrımcılık gözetmeksizin güvence altına alınması.

C. Temel yükümlülükler

55. Komite 3 No'lu Genel Yorumunda, taraf Devletlerin Sözleşmede tanınan hakların tam anlamıyla gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla, münferiden veya ekonomik ve teknik işbirliği başta olmak üzere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla adım atması yükümlülüğü olduğuna dikkat çeker. Birleşmiş Milletler Şartının 56. Maddesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin belirli hükümlerinin (2. Madde, 1. paragrafı ile 15 ve 23. Maddeler) ışığında, taraf devletler herkesin kültürel yaşama katılma hakkı dâhil Sözleşmede tanınan tüm hakların hayata geçirilmesi için uluslararası işbirliğinin temel rolünü göz önünde bulundurmalı ve bu doğrultuda gerek birlikte gerek tek başlarına harekete geçme taahhütlerine uygun davranmalıdır.

(a) Herkesin kültürel yaşama katılma hakkının kullanılmasında ayrımcılık gözetilmemesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alacak yasal ve diğere gerekli tedbirlerin alınması;

(b) Herkesin bir ya da birden fazla toplulukla kendisini tanımlama ve seçimlerini değiştirme hakkına saygı duyulması;

(c) Özellikle düşünce, inanç ve din özgürlüğü, fikir ve ifade özgürlüğü, kişinin kendi seçtiği bir dili kullanma hakkı, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, eğitim

kurumlarını seçme ve kurma özgürlüğü gibi hakları gerektiren insan haklarına saygı gösterirken, herkesin, kendi kültürel pratiklerini uygulama hakkına saygı duyulması ve bu hakkın korunması;

(d) Kişilerin kendi kültürlerine ya da başkalarının kültürlerine erişimi engelleyen veya sınırlayan her türlü engel ya da sınırın ayrımcılık gözetmeden ve herhangi bir sınıra bakılmaksızın ortadan kaldırılması;

(e) Azınlık gruplarına, yerli halklara ya da diğer topluluklara mensup kişilerin kendilerini etkileyen yasa ve politikaların planlanması ve uygulanmasında katılımlarının sağlanması ve teşvik edilmesi. Özellikle kendi yaşam biçimleri ve kültürel ifadelerine ilişkin kültürel kaynakların korunmasının risk altında olduğu durumlarda, Taraf Devletlerin, özellikle ön onaylarını önceden, bu kişi ve gruplar gerekli tüm bilgilere sahip ve özgür olacak şekilde alması gerekir.

D. Uluslararası yükümlülükler

56. Komite 3 No'lu Genel Yorumunda, işbu Sözleşmede tanınan hakların tam anlamıyla gerçekleştirilmesi amacıyla, taraf Devletlerin müferiden veya başta ekonomik ve teknik işbirliği olmak üzere uluslararası işbirliği ve destek yoluyla adım atması yükümlülüğü olduğuna dikkat çeker. Birleşmiş Milletler Şartının 56. Maddesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin özel hükümlerinin özünde (2. Madde, 1. paragrafı ile 15 ve 23. Maddeler), herkesin kültürel yaşama katılma hakkı dâhil, işbu Sözleşmede tanınan hakların başarılması için taraf Devletlerin işbirliğinin esaslı rolünü tanınması ve teşvik etmesi ve bu amaçla gerek birlikte, gerekse ayrı ayrı hareket etme taahhütlerini yerine getirmeleri gerektiği belirtilmektedir.

57. Taraf Devletler, uygun olduğu durumlarda, uluslararası anlaşmalar yoluyla herkesin kültürel yaşama katılma hakkının gerçekleştirilmesine gereken önemin verilmesini güvence altına almalıdır.⁵³

58. Komite, kültürel yaşama katılma hakkı dâhil olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel hakların geliştirilmesi ve dolayısıyla gerçekleştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taraf Devletlerin, özellikle de destek sağlayabilecek durumda olan Devletlerin bir yükümlülüğü olduğunu hatırlatır. Bu yükümlülük, Birleşmiş Milletler Şartının 55. ve 56. Maddeleri ile Sözleşmenin 2. Maddesi 1. paragrafı ve 15 ve 23. Maddelerine uygundur.⁵⁴

59. Taraf Devletlerin, uluslararası mali kurumlarla müzakere halinde ve ikili anlaşmalar yaparak, Sözleşmenin 15. Maddesinin 1(a) paragrafında belirtilen hakların hayata geçirilmesinin engellenmemesini sağlaması gerekir. Örneğin Taraf Devletlerce yapısal uyum programları kapsamında kabul edilen strateji, program ve politikaların herkesin, özellikle de en dezavantajlı ve marjinal kişi ve grupların kültürel yaşama katılma hakkı ile ilgili temel yükümlülüklerle engel olmaması gerekir.⁵⁵

IV. İhlaller

60. Taraf Devletler, genel ve özel yükümlülüklerine uydıklarını ispat etmek için, kültürel özgürlüklere saygı duyulması ve bu özgürlüklerin korunmasının sağlanmasına yönelik uygun tedbirleri aldıklarını ve ellerindeki mevcut kaynakların azamisini kullanarak kültürel yaşama katılma hakkının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için gerekli adımları attıklarını göstermelidir. Taraf Devletler ayrıca, söz konusu hakkın kadınlar ve erkekler tarafından eşit

⁵³ Bkz. 18 No'lu Genel Yorum, (2005), paragraf 29.

⁵⁴ 3 No'lu Genel Yorum (1990), paragraf 14. Ayrıca bkz. 18 No'lu Genel Yorum (2005), paragraf 37.

⁵⁵ Bkz. 18 No'lu Genel Yorum (2005), paragraf 30.

olarak ve ayrımcılık gözetilmeden kullanılmasını güvence altına aldıklarını göstermelidirler.

61. Komite, taraf Devletlerin harekete geçme yükümlülüklerine uyup uymadıklarının değerlendirilmesinde, uygulamanın, ilgili hakların kazanılması ile ilgili akılcı ya da oranlı olup olmadığına, insan hakları ve demokratik ilkelere uyup uymadığına ve yeterli bir izleme ve sorumluluk çerçevesine tabi olup olmadığına bakar.

62. İhlaller, taraf Devletlerin ya da özellikle özel sektördeki olmak üzere, taraf Devletlerin yeterince düzenleme altında tutmadığı diğer kurum veya tüzel kişiliklerin doğrudan eylemleri yüzünden gerçekleşebilir. Kültürel yaşama katılma hakkı ile ilgili ihlallerin çoğu, birey ya da toplulukların kültürel yaşam, pratik, mal ve hizmetlere erişimini taraf Devletlerin engellediği durumlarda ortaya çıkabilir.

63. 15. Maddenin 1(a) paragrafının ihlal edildiği durumlar, taraf Devletin, söz konusu hüküm altındaki yükümlülüklerine uyma konusunda gerekli tedbirleri almayı ihmal ettiği ya da alamadığı durumlarda da ortaya çıkabilir. İhmalin neden olduğu ihlaller, herkesin kültürel yaşam katılma hakkının tam olarak gerçekleştirilmesini başarmaya yönelik uygun adımların atılmaması, ilgili kanunların yürürlüğe konmaması ya da insanların kültürel yaşama katılma haklarını tam anlamıyla kullanmalarını sağlayacak idari, yargısal veya diğer uygun sağaltım yollarının sağlanmamasını içerir.

64. Taraf Devletlerin, kişi ya da grupların esenliklerine zararlı uygulamalarla mücadele etmek için eyleme geçmediği durumlarda da ihlal ortaya çıkabilir. Kadın sünneti ve cadılık uygulaması suçlamaları gibi gelenek ve göreneklere bağlı olanları da içeren bu türden zararlı uygulamalar, 15. Maddenin 1(a) paragrafında altı çizilen hakkın ilgili kişiler tarafından tam anlamıyla gerçekleştirilmesi önünde bir engel oluşturur.

65. Kültürel yaşama katılma hakkı ile ilgili alınacak herhangi geriye dönük bir tedbir çok dikkatli bir değerlendirmeyi ve işbu Sözleşme ile sağlanan hakların tümüne başvurarak, mevcut kaynakların azamisinin tam anlamıyla kullanılması bağlamında etraflıca yapılan bir doğrulama ihtiyacını gerektirir.

V. Ulusal düzeyde uygulama

A. Mevzuat, stratejiler ve politikalar

66. Taraf Devletler, hakkın tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için en uygun gördükleri adımları seçmede geniş takdir yetkisine sahipken, herkesin kültürel yaşama erişimini ayrımcılık gözetmeden güvence altına almaya yönelik adımları derhal atmalıdır.

67. Taraf Devletler, ana yükümlülüklerin en azından asgari içeriğini gecikmeden derhal güvence altına almak için gerekli adımları atmalıdır (bkz. paragraf 56). Ayrımcılık gözetmemeyi yasal düzeyde güvence altına almaya çalışanlar örneğinde olduğu gibi bu adımların pek çoğu illa ki mali kaynak gerektirmez. Kaynak gerektiren pek çok diğer adım olabileceği gibi, bu adımlar, asgari içeriğin uygulanmasının sağlanması için zorunludur. Bu adımlar sabit ve değişmez değildir ve taraf Devletler, Sözleşmede tanınan hakların ve söz konusu Genel Yorum düşünüldüğünde, 15. Maddenin 1(a) paragrafında altı çizilen hakkın tam anlamıyla gerçekleştirilmesi yönünde aşamalı olarak ilerlemekle yükümlüdür.

68. Komite, herkesin kültürel yaşama etkin bir şekilde erişiminin sağlanması için, her toplumun sahip olduğu değerli kültürel kaynakları azami miktarda kullanması ve en dezavantajlı ve marjinal birey ve gruplara özel önem göstererek, bunları herkesin erişimine sunması konusunda taraf Devletleri teşvik eder.

69. Komite, herkesin kültürel yaşama katılma hakkından doğan kapsayıcı bir kültürel güçlendirmenin, herkesin demokratik bir toplum içinde kendi kültürel değerlerini eşit olarak kullanabilmesini sağlayan, eşitsizlikleri azaltacak bir araç olduğunu vurgular.

70. İşbu Sözleşmenin 15. Maddesinin 1(a) paragrafında altı çizilen hakkın uygulanmasında, Taraf Devletlerin kültürün materyal görünümünün (örneğin müzeler, kütüphaneler, tiyatro, sinema, anıt ve kültürel miras siteleri) ötesine gitmesi ve herkesin, maddi olmayan kültürel ürünlere (örneğin dil, bilgi ve gelenek) etkin erişimini teşvik edecek politika, program ve önleyici tedbirleri alması gerekir.

B. Gösterge ve hedefler

71. Taraf Devletlerin, ulusal strateji ve politikalarında, herkesin kültürel yaşama katılma hakkının uygulanmasını etkin bir biçimde izlemelerini sağlayacak ve söz konusu hakkın tam anlamıyla gerçekleştirilmesine yönelik ilerlemeyi değerlendirecek ayrıştırlmış istatistikler ve zaman dilimleri de dâhil olmak üzere uygun gösterge ve ölçütleri belirlemesi gerekir.

C. Hak arama yolları ve hesap verebilirlik

72. Taraf Devletlerin uyguladığı strateji ve politikalarda, eğer yoksa 15. Maddenin 1(a) paragrafıyla ilgili hak ihlali iddialarının soruşturulması ve incelenmesi, sorumlulukların belirlenmesi, sonuçların duyurulması ve mağdurları tazmin edecek gerekli idari, yargısal veya diğer sağaltım yollarının sunulabilmesi için etkili mekanizma ve kurumların oluşturulması gerekir.

VI. Taraf Devletler dışındaki aktörlerin yükümlülükleri

73. Sözleşmeye uygunluk temel olarak taraf Devletlerin bir sorumluluğu olsa da, sivil toplumun tüm üyeleri – bireyler, gruplar, topluluklar, azınlıklar, yerli halklar, dini kuruluşlar, özel örgütler, işyerleri ve genel olarak sivil toplum- herkesin kültüre yaşama katılma hakkının etkin bir şekilde uygulanması ile ilgili olarak sorumluluk sahibidir. Taraf Devletlerin, söz konusu hakka saygı duyulmasına ilişkin şirketlere ve diğer Devlet dışı aktörlerin üzerine düşen sorumlulukları düzenlemesi gerekir.

74. Topluluklar ve kültürel örgütler herkesin kültürel yaşama katılma hakkının yerel ve ulusal düzeyde teşvik edilmesinde ve 15. Maddenin 1(a) parafındaki yükümlülüklerinin uygulanmasında taraf Devletlerle işbirliğinde esaslı rol oynarlar.

75. Komite, Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslararası örgütlerin bir üyesi olarak, taraf Devletlerin, bu örgütlerin kültür ve ilgili alanlarda benimsedikleri politika ve kararların Sözleşme altındaki yükümlülüklerle uyumlu olmasını sağlayacak alabilecekleri tüm tedbirleri alma yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülükler arasında özellikle uluslararası destek ve işbirliği ile ilgili 15. Madde, 2. Maddenin 1. paragrafı, 22 ve 23. Maddelerde belirtilen yükümlülükler sayılabilir.

76. Birleşmiş Milletler organ ve özel kurumlarının, kendi yetkinlik alanları dâhilinde ve Sözleşmenin 22 ve 23. Maddeleri uyarınca, 15. Maddenin 1(a) paragrafının aşamalı olarak uygulanmasına katkı sağlayacak uluslararası tedbirleri alması gerekir. Başta UNESCO, WIPO, ILO, FAO, WHO ve Birleşmiş Milletlerin diğer ilgili kurum, fon ve programları, çalışmalarında, herkesin kültürel yaşama katılma hakkı ile ilgili insan hakları ilke ve yükümlülüklerini göz önünde bulundurmamak konusunda, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ile işbirliği halinde çabalarını arttırmaya çağrılır.